

Staten som arvinge: Arvsskatt i politisk debatt i Skandinavien, ca 1890-1935

AF MARTIN DACKLING

SLAGMARK #82

SIDER: 53-69

l.

Få saker är så universella som arv. Alla lämnar en dag jordelivet och upphör därmed att äga saker. Rätten till den dödes egendom måste således överföras – men till vem? Svaret är vanligen de närmaste familjemedlemmarna eller andra som den avlidne valt att gynna genom exempelvis testamente. Under lång tid har emellertid också en andel av kvarlåtenskapen haft en annan mottagare: staten. Genom arvsskatt (arveavgift) har delar av den dödes egendom förts över i samhällets ägo. Storleken på denna andel har varierat. För Skandinavien del var skatten relativt låg fram till 1800-talets slut, men ökade successivt under 1900-talets första hälft. Under 2000-talet har arvsskatten avvecklats i både Sverige och Norge, medan den i Danmark ännu finns i form av boavgiften. Denna har de senaste åren varit starkt omdebatterad, både från dem som hävdar att den är principiellt orimlig och från dem som velat se en stark höjning av skattenivån (Brøndum Nielsen, Nansen & Lyhne Høj, 2014, 15 januari; Winther, 2019, 3 september). Att arvsskatten avvecklats i Sverige och Norge innebär inte heller att debatten upphört; krav på återinförande hörs med jämna mellanrum (Fastesson Lindgren & Segerlind, 2020, 27 augusti; Sjalg Unneland, 2020, 8 januari). Arvsbeskattning har även fått förnyad aktualitet genom Thomas Pikettys forskning. En av Pikettys huvudpoängar är att den ekonomiska ojämlikheten vuxit, särskilt på grund av att ärvd egendom under flera decennier ökat sin betydelse för förmögen-

hetsfördelningen i samhället, och han argumenterar också för en betydligt hårdare beskattning av de stora förmögenheterna (Piketty, 2015; Piketty, 2020).

Ekonomiskt har arvsskatten inte varit avgörande för statskassan – intäkterna har som mest motsvarat två och en halv procent av de totala skatteintäkterna – men den har varit politiskt omstridd (Ohlsson, 2011, Beckert, 2008b). Stora arv har dock också varit kontroversiella. Varför ska vissa ärva förmögenheter och andra bli lottlösa? Redan John Stuart Mill (1806-1873) pekade på hur arv genererade ekonomisk ojämlikhet och satte vissa i en fördelaktig position som de själva inte förtjänat. Eftersom ingen borde kunna kräva mer i arv än vad som krävdes för ”en måttlig självständighet” argumenterade han för en starkt progressiv arvsbeskattning (Mill, 1968, s. 889). Just en sådan skatt kännetecknade Sverige, Norge och Danmark från 1930-talet och de följande decennierna. Vid 1800-talets slut utmärktes dessa länder dock snarast av en påfallande låg skatt på arv. För att få en bakgrund till dagens situation finns skäl att vända sig till historien. Varför ökade arvsskatten i betydelse? Syftet med denna artikel är att analysera hur arvsbeskattning i Skandinavien har rättfärdigats och vilka värdekonflikter som har kommit till uttryck i den politiska debatten.¹

II.

Arvsbeskattningens historia går långt tillbaka. Det finns tidiga varianter i bland annat medeltida dansk rätt – särskilt när arv gick till utlandet – men generellt formaliserades arvslagstiftningen i Skandinavien från 1600-talet och framåt (Dübeck, 1999; Tank, 1973, s. 15-16; Munkholm Povlsen & Krog Thomsen, 1982; Eberstein, 1956, s. 1-3). För alla tre länderna kan fyra kronologiska faser urskiljas. Den första sträcker sig från slutet av 1600-talet till 1800-talets slut. Kännetecknande för denna fas är att skatten var platt och mycket låg. I Danmark och Norge gjordes en viss skillnad efter graden av släktskap; nära släktingar fick betala mindre eller var helt undantagna från skatt. En andra fas sträcker sig från ca 1900 till 1930-talet. Runt sekelskiftet moderniserades lagstiftningen genom att den blev föremål för en dubbel progressivitet: skattenivån gjordes beroende både av det arvfallna kapitalets storlek och graden av släktskap mellan arvlätare och arvinge. Nära släktingar med små arv betalade minst (eller inget), avlägsna släktingar med stora arv träffades hårdare. Utmärkande för denna fas är också att skattesatserna successivt höjdes. En

tredje fas, kännetecknad av mycket höga skattesatser, sträcker sig från 1930-talet till 1980-talet. Slutligen urskiljs en fjärde period, från 1980-talet och framåt, med sjunkande nivåer och avveckling av skatten (Du Rietz, Henrekson & Waldenström, 2015; Arveavgiftsudvalget, 2000, s. 20-24; Dübeck, 1999).

Trenden med en generellt stigande arvsbeskattning under 1900-talet första hälft återfinns i stora delar av Europa under 1900-talet, men skattenivån har varierat betydligt. I samband med att lagstiftningen reformerades i Skandinavien runt sekelskiftet 1900 gjordes jämförelser mellan olika europeiska länder, vilket tydligt visade att Sverige, Norge och Danmark hade bland de lägsta skattesatserna för arv (St. forh. 1900/01: Dokument 58).² Denna bottennotering kan kontrasteras mot den allmänna bilden av de skandinaviska länderna som mycket jämlika välfärdsstater vid 1900-talets mitt. Generellt framhålls ofta Sverige, Norge och Danmark som exempel på välfärdssamhällen präglade av en jämlikhet åstadkommen av en starkt omfördelande stat (Esping-Andersen, 1990; Kananen, 2014, s. 10-12). Sverige har exempelvis framställts som ”ett naturligt hemvist för egalitära ideal” där just arvs-skatten utgjort en självklar del (Halliday, 2018, s. 2). Hur placerar sig då Skandinavien vad gäller skatt på arv under 1900-talet? I en komparation av ett tjugotal länder visar Kenneth Scheve och David Stasavage att de skandinaviska länderna några decennier in på seklet inte längre släpade efter utan hade skattenivåer väl i nivå med övriga Europa (Scheve & Stasavage, 2012, s. 12-13). Arvsskattens ställning i en skandinavisk kontext tycks således förändras över tid: från eftersläpning till hög beskattning.

Hur ska denna omsvängning förklaras? Scheve och Stasavage konstaterar att forskningen på området är eftersatt: det finns få undersökningar som fokuserat på varför vissa stater valt att införa hög progressiv skatt på arv och andra inte (Scheve & Stasavage, 2012, s. 1). Några samband har emellertid diskuterats. Ett sådant har gällt den utökade rösträtten: när stora massor med liten eller ingen förmögenhet fick rösträtt framstod det som logiskt med hög skatt på egendom, särskilt ärvd (jfr Acemoglu & Robinson 2006). Scheve och Stasavage för istället fram arvsskatt som ett instrument för massmobilisering i anslutning till 1900-talets världskrig, baserat både på ett ekonomiskt behov och ideologiska motiv om en fördelning av bördorna (Scheve & Stasavage, 2012, s. 2-11). I sin egen analys finner de betydligt starkare stöd för sin massmobiliseringstes än för rösträttstesens. Trots detta finns komplicerande faktorer, däribland skattenivåerna i de icke-krigförande skandinaviska län-

derna. Som Scheve och Stasavage själva konstaterar, apropå den höga svenska arvs-skatten, är det tydligt att ”krigsmobilisering inte var den enda vägen till progressiv beskattning i moderna stater” (Scheve & Stasavage, 2012, s. 18). Magnus Henrekson och Daniel Waldenström har, bland annat utifrån Scheves och Stasavages resultat, analyserat arvs-skattens utveckling i Sverige mellan 1885 och 2004. De finner visst stöd för massmobiliseringstesen men lägger tonvikten vid ideologiska motiv, speciellt från 1930-talet och framåt. Särskilt ses socialdemokratin som drivande för en omfördelningspolitik med hög skatt på stora förmögenheter (Henrekson & Waldenström, 2016, s. 1251-1252).

Av ovanstående framgår att skatt på arv kunde legitimeras på olika sätt. De beskrivna analyserna bygger emellertid framför allt på data om skatteskalor och skatteintäkter. Det är material som onekligen ger viktiga uppgifter, men de säger inget om hur den politiska debatten fördes och vilka värdekonflikter som accentuerades. Övergången från låg till hög arvsbeskattning i Skandinavien har skett genom successiva parlamentariska beslut, vilket gör det möjligt att analysera hur detta rättfärdigats politiskt. Jens Beckert har, i en studie av politisk debatt i Frankrike, Tyskland och USA under 1800- och 1900-talen, undersökt hur en särskild arvs-skattediskurs utvecklats. Han visar hur diskursen i de tre länderna hade gemensamma drag, men pekar också på tydliga skillnader och argument som var specifika för respektive land. I USA har arvs-skatt främst diskuterats som ett sätt att åstadkomma lika möjligheter för alla och förhindra kapitalkoncentration över generationsgränser. I Tyskland har skatten snarast setts som ett sätt att finansiera statens åtaganden, men samtidigt ett hot mot familjens egendom (Beckert, 2007; Beckert 2008a, s. 167-274). Debatterna illustrerar flera av de värdekonflikter som ofta knyts till överföring av arv: familjeegendom ställs mot meritokratiska ideal, frihet att disponera egendom mot ett samhällsansvar för alla medborgare, flit och sparsamhet mot ekonomisk ojämlikhet (jfr Halliday, 2018, s. 1-73). Utifrån sin forskning har Beckert lanserat en modell med fyra ”rättfärdigandeordningar” för arvsbeskattning, var och en uppbyggd runt en värdeladdad princip (Beckert, 2008b). *Familjeprincipen* utgår från att egendom främst hör till familjen; arvs-skatt ses därför som ett intrång i familjeangelägenheter. *Meritokratiprincipen* sätter istället fokus på en starkt omfördelande beskattning för att främja allas lika möjligheter. Avsikten är skapa likartade förutsättningar för alla inom samma generation. Nära förbunden med detta är *principen om social rättvisa*. Denna syftar också till omfördelning, men inte med målet att ge alla lika förutsätt-

ningar utan istället genom statlig försorg skapa trygghet för dem som behöver det. *Samhällsprincipen*, slutligen, utgår från att varken arvingar eller stat bör disponera kvarlåtenskapen, istället bör arvlåtaren själv fördela medlen för det allmännas bästa (exempelvis genom stiftelser eller testamenten).

Med utgångspunkt i Beckerts ovanstående modell är avsikten i det följande att analysera den politiska debatten om arvsskatt i Sverige, Norge och Danmark. Två nedslag görs: decenniet runt sekelskiftet 1900 samt de påtagliga skattehöjningarna under 1920- och 1930-talen. Nedslagen motsvarar därmed brytpunkterna för vad som i kronologin ovan betecknats som den andra fasen i arvsskattens utveckling. För varje nedslag undersöks diskursen genom en analys av det parlamentariska materialet: motioner, propositioner, utskottsbetänkanden och debatt. Även om Skandinavien är utgångspunkt är avsikten inte att betrakta länderna som en enhet, en viktig fråga är snarast vilka skillnader som finns länderna emellan. Som Jürgen Kocka påpekar innebär ett komparativt perspektiv en metod att frilägga teman och sakförhållanden som annars inte märks, bland annat genom att uppmärksamma både likheter och skillnader (Kocka, 1996, s. 197-199). Även om arvsbeskattningskronologi varit densamma i de tre länderna är det således av intresse att utröna huruvida den politiska debatten sett ut på samma sätt.

III.

En platt skatt på arv fanns i alla tre länderna vid 1800-talets slut, men den såg mycket olika ut. I Sverige rörde det sig väsentligen om en skatt på kvarlåtenskap, uttagen som avgift i samband med att uppteckningen av boet registrerades. Skatten utgjorde en halv procent, en tiondel ytterligare om arv inte gick till bröstarvingar (Eberstein, 1956, s. 5). Den danska arvsavgiften hade både högre nivå och större progressivitet beroende på släktskap. Arvingar delades in i tre arvsklasser utifrån hur nära släkt de var med arvlåtaren. Skattesatsen var en procent för första arvsklass (bröstarvingar) och upp till sju procent för avlägsna släktingar samt oskylda i tredje arvsklass (Munkholm Povlsen & Krog Thomsen, 1982, s. 71-72). I Norge var skatten fyra procent, men de närmaste släktingarna (bröstarvingar, föräldrar och makar) var helt undantagna (Tank, 1973, s. 15-16; Arveafgiftsudvalget, 2000, s. 20-21). Runt sekelskiftet 1900 moderniserades reglerna i alla tre länderna genom införande av dubbel progression och något förhöjda avgifter. Det är dessa beslut

(Sverige 1894, Norge 1901 och Danmark 1907-08) som står i fokus i detta avsnitt.

På en grundläggande nivå kan sägas att den omläggning av arvsbeskattningen som gjordes i de skandinaviska länderna runt sekelskiftet 1900 hade en gemensam grund: de syftade väsentligen till att öka statsintäkterna. Sammanhanget skilde sig emellertid mellan å ena sidan Danmark och Sverige, och å andra sidan Norge. I de två förstnämnda var moderniseringen av arvsskatten en del av större skatteomläggningar. I Danmark kopplades arvsavgiften till reformeringen av tullagstiftningen (Toldloven) 1908, vilken bland annat syftade till att sänka beskattning på förbrukningsvaror. För att finansiera reformen krävdes andra intäktskällor och förändringen av arvsbeskattningen var, erkände finansminister Vilhelm Lassen (1861-1908), en ”kompensationslov” (Rg.tid. 1906/07: FT, sp. 4702). En progressiv skala introducerades och skattenivån höjdes avsevärt: upp till sex procent i första arvsklass och femton i tredje. Även i Sverige var lagförändringarna delvis knutna till tullfrågor, men ännu mer till reformeringen av den svenska militärmakten. Det hade länge funnits en ambition att avveckla det gamla indelningsverket och inrätta en värnpliktsarmé, men för att ge politiskt stöd hade bönderna ställt krav på en utfasning av de gamla grundskatterna på jord (Stråth, 2012, s. 166-169). En utökad arvsbeskattning blev därvid en viktig pusselbit för att lösa finansieringen. I Norge knöts inte arvsbeskattningen till någon större ekonomisk reform, snarare var det ett allmänt behov för staten att öka sina intäkter som stod i förgrunden (vilket allmänt erkändes i Stortinget).

Skiljelinjen länderna emellan går igen i själva debattstrukturen. I Sverige och Danmark fanns en bred politisk uppslutning om att modernisera och utöka arvsbeskattningen. I debatterna framkom mycket sällan principiellt motstånd, snarare underströks generellt att arvsskatten var ”en mycket lämplig och rättvis skatt” och att ”arv i sin helhet var et skattegrundlag, som taalte en større belastning” (Rk.prot. 1894: Andra kamm. 38, s. 18, 25, 29, 35; Rg.tid. 1906/07: FT, sp. 56, 4670, 4676). I Sverige var enigheten närmast total, medan det i Danmark fanns förespråkare för såväl högre som lägre progressivitet. De principiella invändningarna rörde nivån: det anfördes att ”en arveafgift bør ikke være af en saadan størrelse, at den kan befrygtes at betage befolkningen den trang og lyst til forstandig sparsommelighed” som var nödvändig för samhällsutvecklingen (Rg.tid. 1907/08: LT, sp. 1988). Denna oenighet visade sig i att Rigsdagens två kamrar blev oense om hur starkt bröstarvingar skulle beskattas: Folketinget röstade för en progression upp till sex procent

medan Landstinget stannade vid tre, vilket också slutligen blev Rigsdagens beslut. Därigenom mildrades reformens effekter för stora förmögenheter, vilket bland annat Venstre såg som en ”beskyttelse för millionarvinger” (Rg.tid. 1907/08: FT, sp. 8449).

I Norge hade debatten en annan klangbotten. Under 1800-talets lopp hade frågan om en arvsskatt för bröstarvingar lagts fram för Stortinget flera gånger men aldrig vunnit stöd. När förslaget återkom 1901 genererade den också en omfattande debatt, där nära 40 procent av ledamöterna röstade emot. Förespråkarna framhöll, precis som i Danmark och Sverige, att det var en rättvis skatt: den drabbade bara en gång och uttogs i ett läge när mottagaren kommit i betydligt bättre ekonomisk ställning. Dessutom påpekades att arv inte längre hade samma betydelse för arvingars livsvillkor: de flesta arvingar sades numera vara vuxna och i en självständig position (St.forh. 1901/02: Prop. 7, s. 4). Medan arvsskatt i den danska och svenska debatten framhölls som en mycket lämplig och rättvis skatt rymde den norska upprepade uttalanden om hur skatten stred mot sparsamhet och motverkade den naturliga drivfjädern att förbättra sin position; den var ”den af alle skatter, man sidst bør anvende i større utstrækning” (St.forh. 1901/02: St.tid., s. 1589). Motståndet byggde väsentligen på två punkter: skattens effekt för jordbruksnäringen samt för kapitalansamlingen. Med egendom avsågs i den norska debatten främst jord. Förslaget ansågs därför ytterst drabbande för bönderna, vilka dessutom sades sakna kontanter att betala skatten med. Det förutspåddes att fler därför skulle försöka kringgå skatten genom att i förtid lämna över gården och själv försäkra sig tyngande undantagsvillkor – en företeelse som också förutspåddes uppstå inom industrin (St.forh. 1901/02: St.tid., s. 1585, 1590, och Indst. S. XXXB). Dessa invändningar länkades delvis samman med egendomars olikheter. Fast egendom var svår att dölja och drabbades därför lättare av skatt, medan rörlig egendom ansågs kunna förflyttas och disponeras på sådant sätt att den undanhölls beskattning (St.forh. 1901/02: St.tid., s. 1620). Argumentet om kapitalansamling satte särskilt fokus på Norges ekonomiska struktur. Visst kunde skatten fungera i kapitalstarka länder där förmögenheterna var många och stora, men i länder ”der som vort er fattige paa kapital” borde inte förmögenhetsbildning hindras (St.forh. 1901/02: Indst. S. XXXB, s. 6). Denna självbild om ”vort kapitalfattige Norge” var det enskilda argument som anfördes flest gånger i debatten; staten borde inte begränsa kapital att bildas, det borde tvärtom vara ”præmie for at lægge penge tilside” (St.forh. 1901/02: St.tid., s. 1611).

Den norska kritiken mot arvsskatt följde väl upp trampade stigar; när Stortinget ett halvt sekel tidigare debatterade den norska odelsretten var liknande argument om vikten att bevara egendomar och säkra böndernas generationsväxling centrala (jfr Dackling, 2020a, s. 11-15). I grund och botten utgick denna hållning från det Beckert kallar familjeprincipen. Ägandet var inte enbart en individuell fråga och detsamma gällde därmed arvsskatt; det var en beskattning av ”fädrenes oparbetade formue” (St.forh. 1901/02: St.tid., s. 1608). Ägandet länkades även framåt: barn var inte bara arvingar, deras arbete förmerade familjekapitalet och en beskattning innebar därför att staten lade beslag på frukten av också deras arbete (St.forh. 1901/02: St.tid., s. 1613).

Även om argumentet om brist på kapital någon gång anfördes i Danmark och Sverige (Rk.prot. 1892: Bevillningsutskottets betänkande 19, s. 10; Rg.tid. 1907/08: LT, sp. 1986) hade det ingen större plats i debatten. Snarare framhölls hur ”millionerne dannes betydeligt lettere end i gamle dage” (Rg.tid. 1906/07: FT, sp. 4702, och 1907/08, sp. 8381). På liknande sätt framhölls hur arv var ”skabt ved brug af samfundets institutioner, under samfundets værn og i det hele ved samfundets medhjælp” – därför hade också samhället rätt att få en andel av kapitalet tillbaka (Rg.tid. 1907/08: LT, sp. 1993; Rk.prot. 1894: Första kamm. 29, s. 17). Familjeprincipen hade ingen framträdande plats i vare sig den danska eller svenska diskursen, den tycks snarast ha förpassats till historien. Ett viktigt motiv för en utökad beskattning kopplades nämligen till samhällsförändringen; *förr* var kapital och förmögenhet mer en fråga för familjer och individer, medan *nu* ”samfundet mere end i gamle dage bliver medvirkende ved de store formuers skabelse” (Rg.tid. 1906/07: FT, sp. 4680). Detta framhölls också någon gång i den norska debatten: om kapital bildats med hjälp av ”de fordele, som samfundet ha begunstiget” borde staten ha rätt till en andel ”af disse millioner, som er samlede under statens beskyttelse” (St.forh. 1901/02: St.tid., s. 1599, 1607).

Statens rätt till arv och behov av ökade intäkter var således framträdande teman i alla tre länderna. Det är emellertid inte helt enkelt att länka debatten till Beckerts principer. Familjeprincipen aktualiserades som nämnts enbart i Norge och samhällsprincipen spelade ingen roll alls. Men argument om statens rätt till, eller behov av, arv underbyggdes inte explicit med argument om social rättvisa eller över huvud taget *vad* medlen borde användas till; arvsskatt framhölls som en rimlig och möjlig intäktskälla snarare än ett omfördelningsverktyg. Visserligen skulle introduktio-

nen av en progressiv skala – vilket generellt innebar att större kapital beskattades hårdare samtidigt som små arvslotter var befriade från skatt – på pappret kunna kopplas till meritokratiprincipen. I den norska debatten gjordes just detta, men då av motståndare som beskyllde förslaget för att vilja ”egalisere formuesforholdene”. Detta förnekades dock av reformens tillskyndare: avsikten var enbart en progression för att ”lempe byrden efter de smaa forhold i landet”, någon avsikt att skapa större ekonomisk jämlikhet sades inte finnas (St.förh. 1901/02: St.tid., s. 1595, 1606).

Omfördelning och ekonomisk jämlikhet spelade således ingen större roll i sekelskiftets debatter. Samtidigt kan sådana tankegångar ha funnits latent i bakgrunden. I Sverige kan frågan sägas ha haft ett preludium i motioner från riksdagsledamoten och skriftställaren Richard Gustafsson (1840-1918) vid riksdagarna 1886 och 1891. Han förespråkade där en starkt progressiv arvsskatt (upp till 20 procent) och argumenterade explicit utifrån ett omfördelningsperspektiv. Gustafsson framhöll arvsbeskattningens fördelar – arv var inte ett uttryck för lön, företagarganda eller flit – och menade att en stark arvsbeskattning skulle förhindra kapitalkoncentration och möjliggöra ”det eftersträvarvärdade målet: en jämnare fördelning av förmögenheten” (Rk.prot. 1886: Andra kamm. motioner nr 10, s. 25). En sådan meritokratisk motivering vann dock litet stöd; motionerna avstyrktes med motivering att statens intäkter inte behövde stärkas.

IV.

Efter att arvsskatten i de tre länderna fått liknande struktur runt sekelskiftet 1900 följde successiva stegringar av skattetariffen under de följande decennierna. Högsta skattenivån för första arvsklassen (bröstarvingar) höjdes exempelvis i Sverige 1909 (4 procent) och 1915 (4,5), medan satserna i Danmark reviderades 1915 (5) och 1918 (8) och i Norge 1909 (5) och 1915 (8) (Du Rietz, Henrekson & Waldenström, 2015; Rigsdagsårsbok 1914/15 och 1918/19; Tank, 1973, s. 15-16). Ökningarna före första världskrigets slut var dock modesta i förhållande till den kraftigt skärpta beskattningen under 1920- och 1930-talen. Sverige mer än fyrdubblade den högsta satsen 1933, Danmark höjde till 13 procent 1922 och ökade 1933 kraftigt nivåerna för alla utom första arvsklassen, medan Norge redan 1924 nådde 30 procent för att 1933 förskjuta gränserna och därmed förstärka progressionen. För stora förmögenheter gick Norge gick således från noll till trettio procent på en knapp generation.

Höjningen för mer avlägsna arvingar var emellertid avsevärt större. Efter 1934 var maximala procentsatserna i sista arvsklass i Sverige 35, i Danmark 45 och i Norge hela 60. Progressionen hade därtill olika intensitet. Den svenska hade snabbare stigning och låg hela tiden över den danska skalan. Den norska följde nära den danska för mindre lotter, men hade en snabbt stegrande progression för större kapital. En arvslott på 50 000 kronor beskattades exempelvis med 3,3 procent i Danmark, 4 i Norge och 4,8 i Sverige. På lotter upp mot en miljon var siffrorna avrundat 9 procent i Danmark, 17 i Sverige och 25 i Norge (St.förh. 1934: Budg.innst. S. nr 150, s. 2).

Den successiva höjningen av skattesatserna motiverades genomgående av ett ökat statsfinansiellt behov. Det är tydligt att exempelvis 1930-talskrisen, då arbetslösheten i de tre länderna snabbt rakade upp i mellan 24 och 32 procent, var en utlösande faktor till de kraftiga höjningarna 1933-34 (jfr Gustafsson, 1997, s. 225). Det utsatta ekonomiska läget var sannolikt ett skäl till att höjningarna genomfördes under stor politisk enighet. I Danmark genomfördes skärpningarna 1922 och 1934 i ett slags samförstånd. Det konstaterades allmänt att ”statens finanser tiltrænger denne forøgelse”, särskilt utifrån 1930-talskrisens ekonomiska följdverkningar (Rg.tid. 1921/22: FT, sp. 6048; 1932/33: FT, sp. 5737-38). Även en principiell kritiker som Emil Piper (1856-1928), ledare för de konservativa i LT, konstaterade att ”der foreligger jo den haarde nødvendighed, at vi skal skaffe statskassen flere indtægter” och menade att arvsskatt åtminstone var att föredra framför förmögenhetsskatt (Rg.tid. 1921/22: LT, sp. 1419). En del av denna politiska enighet låg sannolikt i att höjningen 1933 undantog första arvsklass: medan skatten för övriga ökade med 50 procent rördes inte bröstarvingars skattesats. Det fördes ingen principiell debatt i frågan, men att arv till bröstarvingar inte påverkades kan indirekt kopplas till familjeprincipen. Hade förslaget inneburit en generell höjning för alla hade det troligen setts som mer kontroversiellt.

I Sverige var den skarpa höjningen ett slags kompromiss. Socialdemokraterna hade 1932 bildat regering och föreslog året efter införandet av en särskilt kvarlåtenskapsskatt på det arvfallna boet. Detta motiverades med ett behov att täcka kostnader för en snabb utvidgning av offentliga arbeten i krisens spår (Rk.prot. 1933: Prop. nr 34, s. 12). Tanken var att beskatta arv dubbelt: först genom en skatt på hela den avlidnas bo, därefter genom den vanliga arvskatten på varje arvinges lott. I grunden hade dessa beskattningar olika syften: den senare tog fasta på arvin-

gens förstärkta ekonomiska ställning, medan kvarlåtenskapsskatt snarast sågs som en avgift föranledd av kapitalackumulation: det var en förmögenhetskatt uttagen ”först efter det förmögenhetens ägare avlidit” (Rk.prot. 1933: Prop. nr 34, s. 25). Förslaget om kvarlåtenskapsskatt antogs emellertid inte av riksdagen, efter att det inte visat sig krävas så kraftiga ökningar av statsintäkterna som befarat (Rk.prot. 1933: Särskilda utskottets betänkande nr 23, s. 36-37). Istället höjdes de befintliga nivåerna av arvsskatten kraftigt, med toppnivåer på 20 procent i första arvsklass och 35 i sista. Denna kompromiss tycks ha accepterats av alla; beslutet gick igenom riksdagens båda kamrar utan debatt.

Det kan noteras att förslaget om kvarlåtenskapsskatt inte rättfärdigades ur ett omfördelningsperspektiv. I propositionen nämnde finansministern, Ernst Wigforss (1881-1977), i förbigående att förslaget skulle kunna underbyggas så, men nöjde sig med att motivera det utifrån aspekter om vilka ”alla borde kunna enas” (Rk.prot. 1933: Prop. nr 34, s. 25). Att socialdemokraterna i allmänhet och Wigforss i synnerhet såg arvsskatt som ett medel för ekonomisk utjämning råder det dock inga tvivel om. Några år tidigare, 1928, hade Wigforss varit huvudförfattare till en partimotion med krav på en kraftigt progressiv arvsbeskattning i akt och mening att uppnå ekonomisk jämlikhet. Wigforss argumenterade då tydligt utifrån meritokratiprincipen och menade att en arvsbeskattning som i slutändan drog in de större förmögenheterna till staten var den enda rimliga vägen (Wigforss, 1928).

Omfördelningstanken fanns således uttryckt i den politiska offentligheten i slutet av 1920-talet, men lades inte till grund för senare propositioner. I den danska saknades omfördelningsargument helt, men i Norge går de att finna tidigt. En säregenhet med den norska debatten var att avgiftsnivåer för olika arvsklasser årligen togs upp som proposition, vilket medförde att arvsskatten mer eller mindre debatterades löpande. Det framgår då hur det norska Arbeiderpartiets representanter redan i slutet av 1910-talet argumenterade för betydligt högre skattesatser. I 1919 års debatt föreslog regeringen en kraftig skattehöjning, från åtta till 20 procent för bröstarvingar, men Arbeiderpartiet drev krav på 40 procent. Att de lade vikt vid arvsskatten var tydligt, och förslaget motiverades både utifrån att staten medskapade kapital, och att stora arv kunde leda till att arvingar slog dank och inte var till nytta för samhället (St.forh. 1919: Indst. S. L., s. 10). Omfördelningsargumentet skärptes successivt. I 1925 års debatt framhölls arvskattens ”store berettigelse, fordi den er et udmerket middel til utjevning av gammel økonomisk urettferdighet” (St.

forh. 1925: Innst. S. nr 108, s. 2). Ett ytterligare steg togs 1931/32, då Arbeiderpartiets representanter förde fram att skatten borde beräknas med hänsyn till arvingens samlade förmögenhet: arvsloten skulle således läggas samman med arvingens egna kapital och skatten beräknas utifrån denna summa (St.forh. 1931: Budg.-innst. S. nr 143, s. 1-4). I debatten framhölls på liknande sätt vikten av att samhället ordnar ”så at alle mest mulig gis like betingelser når det gjelder livvilkårene og livsmulighetene” (St.forh. 1934: St.tid., s. 1342). Christopher Hornsrud (1859-1960), Arbeiderpartiets förste statsminister, framhöll vikten av att lägga de tyngsta skatterna på de med störst förmögenhet, ”fordi livsstarten bør være mest mulig ens for alle” (St. forh. 1934: St.tid., s. 1349).

Samtidigt som meritokratiprincipen och behovet av en omfördelande skatt syns tydligast i den norska debatten, utmärks den samtidigt av mycket skarpa motsättningar. Medan representanter från Arbeiderpartiet framhöll arvsskatt som ”den mest rettfærdige skatt vi har” ansåg ledamöter från Høyre och Bondepartiet att den var irrationell och en form av ”alvorlig formueskonfiskasjon” (St.forh. 1934: St.tid., s. 1343-44, 1347). I debatten anknöts återigen till familjeprincipen; arv var ett ”fellesarbeid”, ett samarbete mellan familjemedlemmar, och det framhölls som väsentligt att inom släkten få bevara ”de formuer som den har arbeidet frem” (St. forh. 1934: St.tid., s. 1344, 1346-47). På samma sätt genljöd argumentet om jordegendoms betydelse. Förslagen från Arbeiderpartiet kritiserades för att de tycktes se arv som ”et dollarbeløp fra en rik onkel som er død i Amerika”, medan det i realiteten främst rörde sig om överlåtelser till bröstarvingar och ofta i form av bundet kapital i jord och skog (St.forh. 1933: St.tid., s. 1792). Det kan däremot konstateras att referenserna till nationella förutsättningar eller nationalförmögenhet inte längre anfördes som argument i något av de tre länderna.

V.

Inledningsvis konstaterades att arvsbeskattning historiskt sett varit en kontroversiell fråga. Detta märks tydligt i den norska debatten. I Norge introducerades skatt för bröstarvingar sent och under stort motstånd, arvsskatten har debatterats återkommande och meningsutbytet har präglats av starka principiella yttringar både för en kraftigare beskattning och emot arvsbeskattning som idé. I Sverige och Danmark framträder inte alls samma motsättningar; utvecklingen från låg till hög arvs-

beskattning tycks närmast ha tagits i politiskt samförstånd. Därmed aktualiseras i praktiken två avslutande frågor: hur ska bristen på kontrovers i det svenska och danska fallet förklaras och varför skiljer den norska debatten ut sig från de övriga?

För att ge svar på dessa frågor finns det anledning att återknyta till Beckerts principer. Ett tydligt resultat av analysen är att det främsta motivet bakom den successiva skattehöjningen var statens ökade intäktsbehov. Kopplingar till exempelvis militär upprustning och massmobilisering, som förekommit som förklaringsgrund i internationell forskning, saknas i debatterna. Behovet att modernisera försvaret var förvisso den utlösande faktorn i Sverige 1894, men arvsskattens del i finansieringen var så låg att det inte går att se ett starkt samband. Men att arvsskatten rättfärdigats med hänvisning till att statens intäkter behöver öka och att samhället som garant eller medskapare till kapital har rätt till en andel av arvfallen egendom motsvarar strängt taget ingen av Beckerts principer. Skatteintäkten har inte knutits till en särskild statsutgift eller specifik uppgift för staten, som exempelvis ekonomiskt stöd till utsatta. Med en växande välfärdsstat har detta *i praktiken* kunnat bli resultatet, men det är viktigt att notera att detta samband inte artikulerades i de politiska debatterna. Beckerts modell, som främst syftar till att illustrera skillnader mellan USA och Tyskland, förmår således inte fånga in en skandinavisk diskurs där arvsskatten främst rättfärdigats som ett anpassningsbart alternativ för att justera statsbudgeten. För ett sådant ändamål är det rimligare att tänka sig en femte princip som kort och gott går ut på att staten har rätt att vid behov justera upp skattenivån, åtminstone till "normaleuropeisk" nivå. Denna statskasseprincip kan sägas ha varit den dominerande i alla tre länderna. Eftersom den inte säger något explicit om medlens användning aktualiserades inte några skarpa värdeladdade motsättningar; ingen argumenterade emot att statsbudgeten växte. I Sverige och Danmark saknas i praktiken också uttalanden som direkt kan knytas till Beckerts fyra principer, vilket ytterligare förklarar samförståndet.

Att den norska arvsskattediskursen innebar skarpa motsättningar kan förklaras med att två av Beckerts rättfärdigandeordningar, familjepripcipen och meritokratipripcipen, framträdde tydligt i de politiska debatterna – utvecklingen kan rentav ses som en medelväg mellan dem. Under hela den studerade perioden fanns ett artikulerat politiskt motstånd mot arvsskatten per se av ett slag som inte återfinns i Sverige eller Danmark. Tanken att egendom hör till familjen och dess medlemmar – både tidigare och kommande – var representerad vid båda under-

sökningstillfällena. Under 1920-talet fick också meritokratiprincipen ett tydligt genomslag. Arbeiderpartiets representanter argumenterade uttryckligen för egalitering som ett sätt att främja allas lika utgångsläge i livet. Att den norska beskattningen också utformades med en betydligt starkare progression befäster meritokrati-principens betydelse i ett norskt sammanhang.

Den jämlika och omfördelande skandinaviska välfärdsstaten brukar i huvudsak tidsbestämmas till efterkrigstiden, men resultatet av denna undersökning visar att omfördelningsidealet inte kan spåras långt tillbaka i tiden (jfr Bengtsson, 2019). Socialdemokratins stärkta ställning förändrade bilden, men det finns ingen entydig korrelation mellan arvsskatt och socialdemokrati. I Norge kom Arbeiderpartiet till makten först 1935. De successiva höjningarna av arvsskatten fram till 1933 genomdrevs således av andra regeringar. I Danmark rådde snarast motsatt förhållande: socialdemokraterna tog makten redan på 1920-talet men arvsbeskattningen förblev trots det lägre än i både Sverige och Norge. Det är också noterbart att de svenska socialdemokraterna 1928 motionerade om en kraftigare arvsbeskattning utifrån ett omfördelningsperspektiv, men att denna typ av argumentering saknades när de i regeringsställning skärpte skatten 1933. Det är givetvis tänkbart att den politiska samsynen berodde på en rädsla för mer radikala reformer, men bristen på motsättning berodde i så fall också på att sådana reformer inte alltid drevs eller motiverades så skarpt.

Den studerade diskursen skilde sig således mellan å ena sidan Sverige och Danmark, å andra sidan Norge. Denna skillnad måste också förstås i ett historiskt perspektiv. Att familjeprincipen artikulerades i Norge grundade sig på tanken att egenomsstrukturen i huvudsak utgjordes av ärvd bondejord. Det är en föreställning som för norsk del sträcker sig långt bak i tiden och delvis skiljer sig från Sverige och Danmark (Dackling, 2020b, s. 180-183). I 1800-talets jordpolitiska debatter fanns också en tydlig skillnad mellan Sverige och Norge, grundat i ett starkare norskt för-svar mot marknadskrafter och en betoning av vikten att hålla bondejord inom familjen (Dackling, 2020a, s. 14-15). De diskursiva skillnader som framträdde mellan länderna ifråga om arvsbeskattning under det tidigare 1900-talet hade med andra ord djupa historiska rötter.

NOTER

- 1 Artikeln bygger på forskning inom projektet ”Det ärvda problemet: arvsrättens politik i Skandinavien ca 1810-2010”, finansierat av Vetenskapsrådet (anslag 2014-00853).
- 2 I texten används förkortade källhänvisningar som uttyds enligt följande. St.forh.: Stortingsförhandlingar; St.tid.: Stortingstidende; Rg.tid.: Rigsdagstidende; FT: Folketinget; LT: Landstinget; Rk.prot.: Riksdagens protokoll.

LITTERATUR OCH KÄLLOR

- Acemoglu, D. & Robinson, J.A. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511510809>
- Arveavgiftsutvalget (2000). *Arveavgift*. NOU 2000:8. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning.
- Beckert, J., (2007). ”The Long Durée of Inheritance law. Discourses and Institutional Development in France, Germany, and the United States since 2008”. *European Journal of Sociology*, 48: s. 79-120. <https://doi.org/10.1017/S0003975607000306>
- Beckert, J. (2008a). *Inherited wealth*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Beckert, J. (2008b). ”Why is the Inheritance Tax so controversial?”. *The foundation for Law, Justice and Society*: 1-8. Hämtad från: <https://www.fljs.org/sites/www.fljs.org/files/publications/Why%20is%20the%20Inheritance%20Tax%20so%20Controversial.pdf>
- Bengtsson, E. (2019). ”The Swedish Sonderweg in Question: Democartization and inequality in comparative perspective, c. 1750-1920”. *Past & Present*, 244: s. 123-161. <https://doi.org/10.1093/pastj/gtz010>
- Brøndum Nielsen, L., Nansen, L. & Lyhne Høj, M. (2014, 15 januari). ”Døden gav 4,3 milliarder til statskassen sidste år.” *Danmarks radio*. Hämtad från <https://www.dr.dk/nyheder/indland/doeden-gav-43-milliarder-til-statskassen-sidste-aar>
- Dackling, M. (2020a). ”Traditional or Modern Peasants? Odelsrett and Börsdrätt in Parliamentary Debates 1810-1860.” *Scandinavian Journal of History*, 2020: s. 1-21. <https://doi.org/10.1080/03468755.2020.1778519>
- Dackling, M. (2020b). ”Att välja mellan könslikhet och könsskillnad. Införandet av lika arvsrätt i Skandinavien,” s. 159-189 i Dackling, M. & Nauman, S., *Järn i elden: kön, makt och relationer 1600-2000*, Göteborg: Makadam.
- Du Rietz, G., Henrekson, M. och Waldenström, D. (2015). ”Swedish Inheritance and Gift Taxation (1885–2004),” s. 223-265 i Henrekson, Magnus och Mikael Stenkula (red.)

- Swedish Taxation: Developments since 1862*, New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137478153_5
- Dubeck, I. (1999). "Arveskifte og arveavgift i retshistorisk belysning," i Dybdahl, L. (red.) *Generationsskifte i ret og praksis: festskrift til Finn Taksøe- Jensen 19. mai 1999*. København: Magnus.
- Eberstein, G. (1956). *Den svenska arvslots- och gåvobeskattningen*. Stockholm: Norstedts.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity.
- Fastesson Lindgren, E. & Segerlind, J. (2020, 27 augusti). "Arvsskatt bidrar till ett rättvist samhälle." Svenska Dagbladet. Hämtad från: <https://www.svd.se/arvsskatt-bidrar-till-ett-rattvist-samhalle>
- Gustafsson, H. (1997). *Nordens historia: en europeisk region under 1200 år*. Lund: Studentlitteratur.
- Halliday, D. (2018). *The inheritance of wealth: justice, equality, and the right to bequeath*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198803355.001.0001>
- Henrekson, M. & Waldenström, D., (2016). "Inheritance taxation in Sweden, 1885-2004: the role of ideology, family firms, and tax avoidance." *Economic History Review*, 69(4): s. 1228-1254. <https://doi.org/10.1111/ehr.12280>
- Kananen, J. (2014). *The Nordic welfare state in three eras: from emancipation to discipline*. Farnham: Ashgate.
- Kocka, J. (1996). "The uses of comparative history," i Björk, R. & Molin, K. (red.), *Societies made up of history: essays in historiography, intellectual history, professionalisation, historical social theory & proto-industrialisation*. Stockholm: Akademityckeriet.
- Mill, J.S. (1968), *Principles of Political Economy*. Fairfield, NJ: Augustus M. Kelley.
- Munkholm Povlsen, J.B. & Krog Thomsen, E. (1982). "Et bidrag til belysning af arveavgiftens historie." *Justitia*, 5:2.
- Ohlsson, H. (2011). "The legacy of Swedish gift and inheritance tax, 1884-2004." *European Review of Economic History*, 15: s. 539-569. <https://doi.org/10.1017/S1361491611000049>
- Piketty, T. (2015). *Kapitalet i tjugoförsta århundradet*. Stockholm: Karneval.
- Piketty, T. (2020). *Kapitalet och ideologin*. Stockholm: Mondial. <https://doi.org/10.17104/9783406745737>
- Rigsdagstidende* (1906-07, 1907-08, 1921-22, 1932-33). Köpenhamn.
- Riksdagens protokoll med bihang* (1886, 1892, 1894 och 1933). Stockholm.
- Scheve, K., & Stasavage, D. (2012). "Democracy, War, and Wealth: Lessons from Two Centuries of Inheritance Taxation." *American Political Science Review*, 106(1): s. 81-102. <https://doi.org/10.1017/S0003055411000517>
- Sjalg Unneland, A. (2020, 8 januari). "En genial skatt." NRK. Hämtad från <https://www.nrk.no/ytring/en-genial-skatt-1.14850920>

- Stortingsforhandlinger* (1900-01, 1901-02, 1919, 1925, 1931, 1933, 1934). Oslo.
- Stråth, B. (2012). *Sveriges historia. 1830-1920*. Stockholm: Norstedt.
- Tank, Y. (1973). *Arveavgiftslovgivningen: Lov om avgift på arv og visse gaver av 19. juni 1964 med senere endringer*. Oslo.
- Wigforss, E. (1928). *Egendomsutjämning och arvsskatt*. Stockholm: Tiden.
- Winther, B. (2019, 3 september). "Skat på arv var før en liberal mærkesag: 'De, der arver rigdom, har ikke fortjent den'". *Berlingske*. Hämtad från <https://www.berlingske.dk/danmark/skat-paa-arv-var-foer-en-liberal-maerkesag-de-der-arver-rigdom-har-ikke>